

μικρὸν ἠνάλωσεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις. Ἡ ἀσθένεια αὕτη καὶ τὰ πολλὰ ἠθικὰ παθήματα, ὅσα ἀπὸ τινος ὑπέστη, παντάπασιν, ὡς φαίνεται, κατέβαλον καὶ τὸ φρόνημα τοῦ ἀνδρός· οἱ δὲ φίλοι του, προσερχόμενοι νὰ ἐρωτήσωσι πῶς ἔχει, ἀποροῦντες ἔβλεπον αὐτόν, τὸν ἄλλοτε τοσοῦτον ἀνώτερον πάσης προλήψεως, δεικνύοντα περιήπτον ὑπὸ τῶν γυναικῶν εἰς τὸν τραχὴλόν του περιηρημένον. Οὐδὲ τότε ὅμως ὁ ἀστὴρ ἐκεῖνος εἶχε σβύσει ἐντελῶς, ἀλλ' ἠκτινοβόλοι ἔτι ἐκ διαλειμμάτων ἢ ψυχικῆ τοῦ ἀνδρός δύναμις· διότι, λέγεται ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ στιγμάς, ἐνῶ οἱ ἄριστοι τῶν πολιτῶν καὶ οἱ σφῶόμενοι τῶν φίλων, περικαθήμενοι περὶ τὴν κλίνην του, ἐλάλουν περὶ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν τροπαίων, νομίζοντες ὅτι δὲν ἀκούει πλέον οὐδ' αἰσθάνεται, αὐτὸς ἐγεγρθεὶς αἴφνης καὶ στραφεὶς πρὸς αὐτούς· «Θαυμάζω, εἶπεν, ὅτι ἐπαινεῖτε καὶ μνημονεύετε πράγματα τὰ ὁποῖα, ὄντα ἐν μέρει τύχης ἔργα, κατωρθώθησαν καὶ ὑπὸ ἄλλων πολλῶν στρατηγῶν· τὸ δὲ μέγιστον καὶ κάλλιστον λησμονεῖτε, τοῦτο, ὅτι ἐξ αἰτίας μου οὐδέεις ποτε τῶν Ἀθηναίων μέλαν ἱμάτιον περιεβάλετο».

Τὸ πολιτικὸν τοῦ Περικλέους στάδιον συμπίπτει μὲ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀκμῆς τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων καὶ μὲ τὰ πρῶτα σημεῖα τῆς παρακμῆς αὐτοῦ. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ διότι ὁ Θουκυδίδης ὀλίγον διέτριψε περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν Ἀθηναίων πολιτεύματος εἶναι δυσκολώτατον νὰ προσδιορισθῇ ἂν καὶ μέχρι τίνος ὁ Περικλῆς συνετέλεσεν ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν συμπλήρωσιν, ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ ἔργου τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Ἀριστείδου καὶ τοῦ Κίμωνος. Ἐντεῦθεν δὲ πάλιν ποιήσεται καὶ ἀντιρατικώταται ἐπεκράτησαν ἀνεκαθεν γινῶμαι περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν πράξεων τοῦ ἀνδρός. Τὸ καθ' ἡμᾶς ἐπροσπαθήσαμεν νὰ ἐκθέσωμεν ὅσον ἐνδέχεται ἀκριβῶς τὰ πράγματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξάγεται βεβαίως ὅτι αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ἑλλάς σύμπασα ὀφείλουσι πλεῖστα ὅσα εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν αὐτοῦ, ἐξάγεται ὅμως ἐνταυτῷ, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, ὅτι οὗτος δὲν ὑπῆρξεν ἀνάιτος τῶν μετ' οὐ πολὺ ἐπελθουσῶν συμφορῶν. Ἡ ἐξαχρείωσις τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὰς μισθοδοτικὰς τοῦ Περικλέους διατάξεις, τὴν δὲ κατάλυσιν τῆς ἡγεμονίας ἐπέφερεν ὁ ὑπὸ τοῦ Περικλέους πάλιν προκληθεὶς πελοποννησιακὸς πόλεμος. Ὅ,τι μόνον δύναται νὰ εἴπῃ τις εἶναι ὅτι ἴσως καὶ αἱ μισθοδοσίαι, καθάπερ ἄλλοτε διὰ μακρῶν ἐξηγήσαμεν, ἦσαν ἀπαραίτητοι καὶ ὁ πόλεμος, καθάπερ πρὸ μικροῦ εἴπομεν, ὅπωςδῆποτε ἀναπόφευκτος. Ζήτημα ὅμως θέλει πάντοτε μένει ἂν ἡ μὲν συμπύκνωσις τοῦ δήμου περὶ τὴν πολιτείαν δὲν ἠδύνατο νὰ κατορθωθῇ καὶ ἄνευ τῶν μισθοδοσιῶν, ἤτοι διὰ μόνων τῶν κληρουχιῶν καὶ τῶν δημοσίων ἔργων, ὁ δὲ πόλεμος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτραπῇ ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἀναβληθῇ ἐπὶ μακρόν, μάλιστα ἀφοῦ οἱ Ἀθηναῖοι, διὰ τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν, παρεχώρησαν εἰς τὴν Σπάρτην πᾶσαν τὴν ἠπειρωτικὴν ἡγεμονίαν. Ἄλλ' ἂν κατ' ἀμφοτέρωταυτὰ τὸ πολίτευμα τοῦ Περικλέους εἶναι ἐπιδεκτικὸν κατακρίσεως οὐδὲν ἦττον τὸ ὄνομα αὐτοῦ θέλει ἀείποτε ἀναμνησθεῖν τὴν ἐνδοξοτάτην ἐποχὴν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας. ὍΠερικλῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ ἰδεώδης τύπος τοῦ τελείου δημοσίου ἀνδρός τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὁ Θεμιστοκλῆς διετέλεσεν ἴσως μεγαλύτερος πολιτικὸς· ὁ Κίμων βεβαίως μεγαλύτερος στρατηγός· ὁ Δημοσθένης μεγαλύτερος ρήτωρ· ἀλλὰ μόνος ὁ Περικλῆς ὑπῆρξεν ἐνταυτῷ καὶ πολιτικὸς καὶ στρατηγός καὶ ρήτωρ μέγας. Καὶ ἐπειδὴ εἶχεν ἀπαντὰ σῦνμα ταῦτα τὰ προτερήματα, διὰ τοῦτο κατώρθωσε νὰ ἀθλήσῃ εἰς τὸ δημοσίον τῆς πατρίδος αὐτοῦ στάδιον ἐπὶ 40 ὄλα ἔτη, καὶ ἐκ τούτων ἐπὶ 15 νὰ μοναρχήσῃ τῆς πόλεως, ἐνῶ ἀπὸ Μιλτιάδου μέχρι Φωκίωνος, ὄλων τῶν ἄλλων ἐν Ἀθήναις πρωταγωνιστῶν τὸ στάδιον διεκόπη οὕτως ἢ ἄλλως καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βιαίως. Σημειωτέον δὲ ὅτι

